

NUTQIY RIVOJLANISHI ORTDA QOLGAN ERTA YOSHDAGI BOLALARNING KLINIK-NEVROLOGIK XUSUSIYATLARI

**Prof. Shomansurov Sh.Sh., dotsent Mirzayeva D.F., Fayzillayeva L.G. dotsent
Xo'shmurodova M.A.**

Toshkent shifokorlar malakasini oshirish instituti Bolalar nevrologiyasi kafedrası
Toshkent davlat tibbiyot universiteti Termiz filiali Tibbiy psixologiya, nevrologiya va
psixiatriya kafedrası

Surxondaryo viloyat bolalar ko'p tarmoqli tibbiyot markazi Nevrologiya bo'limi
boshlig'i,

Annotatsiya

Maqolaning maqsadi. Erta yoshdagi bolalarda nutq rivojlanishining ortda qolishida kuzatiladigan klinik-nevrologik xususiyatlarni ambulator sharoitda kompleks baholash.

Materiallar va usullar. Tadqiqot Viloyat bolalar ko'p tarmoqli klinikasining konsultativ poliklinikasida ambulator ko'rikdan o'tgan nutq rivojlanishi ortda qolgan 30 nafar bolada olib borildi. Bolalarning yoshi 1 yosh 6 oydan 3 yoshgacha bo'lgan. Tadqiqot davomida anamnestik ma'lumotlar, psixomotor rivojlanish, ekspressiv va retseptiv nutq, mushak tonusi, reflektor faoliyat, umumiy va nozik motorika, koordinatsiya, kommunikativ xulq-atvor hamda eshitish holati baholandi. Klinik-nevrologik tekshiruv natijalari foizlarda va o'rtacha ko'rsatkichlarda tahlil qilindi.

Natijalar. Tekshirilgan 30 nafar bolaning 19 nafarida (63,3%) anamnezda perinatal yoki neonatal davrga oid xavf omillari aniqlangan. 18 nafar bolada (60,0%) umumiy motor rivojlanishning turli darajada kechikishi, 14 nafarida (46,7%) mushak tonusining o'zgarishi, 12 nafarida (40,0%) nozik motorikaning yetarli shakllanmaganligi qayd etildi. Ekspressiv nutqning ustun buzilishi 17 nafar (56,7%), ekspressiv-retseptiv nutqning birgalikdagi kechikishi 13 nafar (43,3%) bolada kuzatildi. Kommunikativ faollikning pasayishi 11 nafar (36,7%), qo'shma diqqatning yetarli shakllanmaganligi 9 nafar (30,0%) bolada aniqlandi. 4 nafar (13,3%) bolada rivojlanishning regressiv belgilari kuzatilib, qo'shimcha chuqurlashtirilgan tekshiruvga yo'naltirish zarurati yuzaga keldi.

Xulosa. Nutq rivojlanishining ortda qolishi ko'pincha alohida nutq muammosi bilan chegaralanmay, psixomotor, motor, kommunikativ va boshqa neyro-rivojlanish

xususiyatlari bilan birga kechadi. Erta yoshdagi bolalarda nutq kechikishini aniqlashda nevrologik va logopedik tekshiruvni kompleks olib borish, eshitish faoliyatini baholash hamda perinatal anamnezni chuqur o'rganish muhim diagnostik ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: nutq rivojlanishi, nutq kechikishi, erta yosh, bolalar nevrologiyasi, psixomotor rivojlanish, ekspressiv nutq, retseptiv nutq, klinik-nevrologik tekshiruv, motor rivojlanish.

КЛИНИКО-НЕВРОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЗАДЕРЖКИ РЕЧЕВОГО РАЗВИТИЯ У ДЕТЕЙ РАННЕГО ВОЗРАСТА

Аннотация. Проведено клинико-неврологическое обследование 30 детей раннего возраста с задержкой речевого развития, наблюдавшихся амбулаторно в консультативной поликлинике областной многопрофильной детской клиники. Оценивались анамнестические факторы, психомоторное развитие, экспрессивная и рецептивная речь, мышечный тонус, рефлексорная деятельность, общая и мелкая моторика, координация движений и коммуникативное поведение. Установлено, что у большинства обследованных детей задержка речевого развития сочеталась с различными проявлениями нарушения психомоторного и моторного развития. У 63,3% детей выявлены перинатальные или неонатальные факторы риска, у 60,0% — задержка моторного развития, у 46,7% — изменения мышечного тонуса. Экспрессивная задержка речи выявлена у 56,7% детей, сочетанное экспрессивно-рецептивное нарушение — у 43,3%. Полученные результаты свидетельствуют о необходимости комплексного неврологического, логопедического и аудиологического обследования детей с задержкой речевого развития.

Ключевые слова: задержка речевого развития, дети раннего возраста, детская неврология, психомоторное развитие, экспрессивная речь, рецептивная речь, моторное развитие.

CLINICAL AND NEUROLOGICAL FEATURES OF DELAYED SPEECH DEVELOPMENT IN YOUNG CHILDREN

Abstract. The study included 30 young children with delayed speech development who underwent outpatient examination at the consultative polyclinic of a regional multidisciplinary children's hospital. Anamnestic factors, psychomotor development, expressive and receptive language, muscle tone, reflex activity, gross and fine motor skills, coordination and communicative behavior were assessed. Perinatal or neonatal

risk factors were identified in 63.3% of children, delayed motor development in 60.0%, and changes in muscle tone in 46.7%. Expressive speech delay was observed in 56.7% of children, while combined expressive-receptive language impairment was found in 43.3%. The results indicate the importance of comprehensive neurological, speech-language and audiological assessment in young children with delayed speech development.

Keywords: speech delay, young children, pediatric neurology, psychomotor development, expressive language, receptive language, motor development.

Dolzarbli. Nutq rivojlanishi bolaning markaziy asab tizimi, kognitiv faoliyati, eshitish analizatori, umumiy va nozik motorikasi hamda ijtimoiy-kommunikativ tajribasi bilan chambarchas bog'liq bo'lgan murakkab neyro-rivojlanish jarayonidir. Erta yosh davrida nutq rivojlanishining ortda qolishi pediatrik va nevrologik amaliyotda ko'p uchraydigan muammolardan biri hisoblanadi. Bunda bola tengdoshlariga nisbatan kamroq so'z boyligiga ega bo'lishi, ikki yoki undan ortiq so'zdan iborat gaplarni kech shakllantirishi, kattalar nutqini tushinishda qiyinchilikka duch kelishi yoki kommunikativ faoliyatning boshqa komponentlarida yetishmovchilik kuzatilishi mumkin. Nutq rivojlanishining kechikishi ko'pincha bolaning umumiy rivojlanishidan ajratilgan holda namoyon bo'lmaydi. Ayrim bolalarda psixomotor rivojlanishning kechikishi, mushak tonusining o'zgarishi, nozik motorikaning yetarli shakllanmaganligi, koordinatsiya buzilishi yoki kommunikativ xulq-atvorning o'zgarishi kuzatiladi. Rivojlanish til buzilishlariga bag'ishlangan tadqiqotlarda nutq rivojlanishining kechikishida retseptiv va ekspressiv nutq holatini birgalikda baholash zarurligi ta'kidlanadi. Ayniqsa, retseptiv nutqning buzilishi bolaning keyingi til rivojlanishi uchun muhim prognostik omil hisoblanadi.

Shuningdek, nutq rivojlanishi kechikkan bolalarda eshitish faoliyatini tekshirish, psixomotor rivojlanishni baholash va boshqa neyro-rivojlanish buzilishlarini istisno qilish muhim hisoblanadi.

Tadqiqot maqsadi. Erta yoshdagi bolalarda nutq rivojlanishining ortda qolishining klinik-nevrologik xususiyatlarini ambulator sharoitda kompleks klinik tekshiruv asosida aniqlash.

Material va usullar. Tadqiqot Viloyat bolalar ko'p tarmoqli klinikasining konsultativ poliklinikasida ambulator ko'rikdan o'tgan 30 nafar nutq rivojlanishi ortda qolgan bola misolida olib borildi. Tekshirilgan bolalarning yoshi 1 yosh 6 oydan 3 yoshgacha bo'lib, guruhga nutq rivojlanishida yosh normasiga nisbatan kechikish aniqlangan bolalar kiritildi.

Tadqiqot natijalari. Tadqiqot Viloyat bolalar ko'p tarmoqli klinikasining konsultativ poliklinikasida ambulator ko'rikdan o'tgan nutq rivojlanishi ortda qolgan 30 nafar erta yoshdagi bolada olib borildi. Tekshirilgan bolalarning yoshi 1 yosh 6 oydan 3 yoshgacha bo'lib, ularning 19 nafari (63,3%) o'g'il bolalar, 11 nafari (36,7%) qiz bolalarni tashkil etdi. Yosh tarkibi bo'yicha 1,5–2 yoshdagi bolalar 11 nafarni (36,7%), 2–2,5 yoshdagilar 10 nafarni (33,3%), 2,5–3 yoshdagilar esa 9 nafarni (30,0%) tashkil qildi.

Anamnestik ma'lumotlarni tahlil qilish jarayonida 19 nafar (63,3%) bolada perinatal yoki neonatal davr bilan bog'liq turli xavf omillari aniqlangan. Jumladan, 8 nafar (26,7%) bolada perinatal gipoksiya yoki asfiksiya bilan bog'liq holatlar, 5 nafarida (16,7%) muddatidan oldin tug'ilish, 4 nafari (13,3%) neonatal davr asoratlari qayd etilgan. Homiladorlik davrining asoratlari kechishi 10 nafar (33,3%) bolaning anamnezida aniqlangan. Oilaviy anamnezni o'rganish natijasida 6 nafar (20,0%) bolaning yaqin qarindoshlarida nutq rivojlanishining kechikishi yoki shunga o'xshash rivojlanish muammolari mavjudligi aniqlandi. 11 nafar (36,7%) bolada esa anamnestik jihatdan yaqqol xavf omili aniqlanmadi.

Klinik-nevrologik tekshiruv natijalariga ko'ra, 18 nafar (60,0%) bolada psixomotor rivojlanishning turli darajada kechikishi aniqlandi. Ushbu bolalarda motor ko'nikmalarning yoshiga nisbatan kech shakllanishi, harakatlarning yetarlicha muvofiqlashmaganligi va nozik motorik harakatlarning sustligi kuzatildi. Nozik motorikaning yetarli darajada shakllanmaganligi 12 nafar (40,0%) bolada qayd etildi. Bu bolalarda mayda predmetlar bilan ishlash, barmoqlar harakatining aniqligi, konstruktiv o'yinlar va qo'l-barmoq harakatlarini talab qiluvchi topshiriqlarni bajarishda qiyinchiliklar kuzatildi.

Nevrologik statusni baholashda mushak tonusining o'zgarishi 12 nafar (40,0%) bolada aniqlandi. Shundan 8 nafar (26,7%) bolada mushak tonusining pasayishi, 4 nafar (13,3%) bolada esa mushak tonusining oshishi kuzatildi. Harakat koordinatsiyasining sustligi 8 nafar (26,7%) bolada qayd etilib, ushbu bolalarda murakkabroq harakatlarni bajarish, muvozanatni saqlash va nozik motorik topshiriqlarni bajarishda qiyinchiliklar kuzatildi. Reflektor faoliyatdagi ayrim nomutanosibliklar 7 nafar (23,3%) bolada aniqlangan bo'lsa, 3 nafar (10,0%) bolada fokal nevrologik simptomatika qayd etildi. 10 nafar (33,3%) bolaning nevrologik statusida yaqqol patologik o'zgarish aniqlanmadi.

Nutq rivojlanishini klinik baholash natijasida 17 nafar (56,7%) bolada asosan ekspressiv nutqning kechikishi kuzatildi. Ushbu bolalarda faol lug'atning yoshiga

nisbatan kamligi, yangi soʻzlarning sekin oʻzlashtirilishi, soʻzlarni birlashtirib gap tuzishning kech shakllanishi asosiy klinik belgilar boʻldi. 13 nafar (43,3%) bolada esa ekspressiv va retseptiv nutqning birgalikdagi kechikishi aniqlandi. Mazkur guruhdagi bolalarda nafaqat oʻz fikrini soʻz orqali ifodalash, balki kattalar nutqini tushunish, oddiy koʻrsatmalarni bajarish va predmet yoki harakatlarning nomini toʻgʻri anglash bilan bogʻliq qiyinchiliklar ham mavjud edi.

Tekshirilgan bolalarning 18 nafarida (60,0%) faol soʻz boyligining sezilarli darajada cheklanganligi aniqlandi. 16 nafar (53,3%) bolada yoshiga mos ikki yoki undan ortiq soʻzdan tashkil topgan iboralarning shakllanishi kechikkan. 10 nafar (33,3%) bolada oddiy ogʻzaki koʻrsatmalarni tushunish va bajarish sustligi, 9 nafarida (30,0%) esa tovushlarni farqlash va toʻgʻri talaffuz qilish bilan bogʻliq fonetik-fonematik qiyinchiliklar qayd etildi.

Bolaning kommunikativ xulq-atvorini baholash jarayonida 11 nafar (36,7%) bolada kommunikativ faollikning pasayishi aniqlandi. Ushbu bolalar kattalar bilan muloqotga kamroq tashabbus koʻrsatgan, oʻz ehtiyojlarini koʻproq imo-ishoralar yoki xatti-harakatlar orqali ifodalagan. 9 nafar (30,0%) bolada qoʻshma diqqatning yetarli darajada shakllanmaganligi kuzatildi. Mazkur bolalarda kattalar bilan bir xil obyektga birgalikda eʼtibor qaratish, koʻrsatilgan predmetga qarash yoki kattalarning eʼtiborini muayyan obyektga yoʻnaltirish qobiliyati sust edi.

Imo-ishoralardan foydalanishning cheklanganligi 8 nafar (26,7%) bolada, koʻz bilan aloqa qilishning qisqa yoki sustligi 7 nafar (23,3%) bolada aniqlandi. Taqlid qilish qobiliyatining pasayishi 6 nafar (20,0%) bolada qayd etildi. Shu bilan birga, 15 nafar (50,0%) bolada kommunikativ xulq-atvor nisbatan saqlangan boʻlib, ular kattalar bilan koʻz orqali aloqa oʻrnatgan, oddiy kommunikativ vaziyatlarda imo-ishoralardan foydalangan va oʻyin jarayonida muloqotga kirishgan.

Eshitish faoliyatini klinik baholash natijasida 25 nafar (83,3%) bolada eshitishning yaqqol buzilishiga shubha qilinmadi. 3 nafar (10,0%) bolada eshitish funksiyasini chuqurroq tekshirish zarur deb topildi. Yana 2 nafar (6,7%) bolada eshitish pasayishiga shubha mavjud boʻlib, ular audiologik tekshiruvga yoʻnaltirildi. Ushbu natijalar nutq rivojlanishi kechikkan bolalarda eshitish faoliyatini alohida baholash zarurligini koʻrsatadi.

Tekshirilgan bolalarning 4 nafarida (13,3%) rivojlanishning regressiv belgilari, yaʼni ilgari shakllangan ayrim nutqiy yoki kommunikativ koʻnikmalarning yoʻqolishi kuzatildi. Mazkur bolalarda nutq rivojlanishining kechikishini oddiy izolyatsiyalangan

nutq buzilishi sifatida baholashdan saqlanib, chuqurlashtirilgan nevrologik va neyro-rivojlanish tekshiruvlarini o'tkazish zarurati yuzaga keldi.

Umuman olganda, tekshirilgan 30 nafar bolaning klinik-nevrologik holatini tahlil qilish nutq rivojlanishining ortda qolishi ko'p hollarda bolaning boshqa rivojlanish sohalaridagi o'zgarishlar bilan birga kechishini ko'rsatdi. Eng ko'p uchragan klinik belgilar psixomotor rivojlanishning kechikishi (60,0%), faol so'z boyligining cheklanganligi (60,0%), ekspressiv nutqning kechikishi (56,7%), ikki so'zli birikmalarning kech shakllanishi (53,3%), ekspressiv-retseptiv nutq buzilishi (43,3%), mushak tonusining o'zgarishi (40,0%) va nozik motorikaning yetarli shakllanmaganligi (40,0%) bo'ldi.

Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, nutq rivojlanishining ortda qolishini faqat bolaning so'z boyligi yoki gapirish qobiliyati bilan baholash yetarli emas. Nutq buzilishi bilan bir qatorda bolaning psixomotor, motor, kommunikativ va ijtimoiy rivojlanish xususiyatlarini ham kompleks tarzda o'rganish zarur. Ayniqsa, retseptiv nutqning kechikishi, qo'shma diqqatning sustligi, kommunikativ faollikning pasayishi, motor rivojlanishning sezilarli kechikishi va rivojlanish regressiyasi kabi belgilar mavjud bo'lgan bolalar chuqurlashtirilgan klinik-nevrologik va neyro-rivojlanish tekshiruvini talab qiladi.

Shunday qilib, ambulator sharoitda o'tkazilgan klinik kuzatuvlarimiz nutq rivojlanishining kechikishi bo'lgan bolalarda nevrologik statusni kompleks baholash, perinatal anamnezni chuqur o'rganish, ekspressiv va retseptiv nutqni alohida tekshirish, eshitish faoliyatini baholash hamda kommunikativ xulq-atvorni aniqlash diagnostik jihatdan muhim ekanligini ko'rsatdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. American Speech-Language-Hearing Association. Late Language Emergence. ASHA Practice Portal.
2. Sansavini A., Favilla M.E., Guarini A. et al. Developmental Language Disorder: Early Predictors, Age for the Diagnosis, and Diagnostic Tools. A Scoping Review. *Brain Sciences*. 2021.
3. Ullman M.T., Clark G.M., Pullman M.Y. et al. The neuroanatomy of developmental language disorder: a systematic review and meta-analysis. *Nature Human Behaviour*. 2024;8:962–975.

4. Blom W.B., et al. What risk factors for Developmental Language Disorder can tell us about the neurobiological mechanisms of language development. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*. 2023.
5. van Witteloostuijn M., Haggiyannes A., de Bree E., Blom E. Parental Input and Its Relationship With Language Outcomes in Children With (Suspected) Developmental Language Disorder: A Systematic Review. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*. 2025.
6. Ebert K.D., Lee H. Individual Predictors of Language Treatment Response in Children With Developmental Language Disorder: A Systematic Review. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*. 2024;67(8):2708–2728.
7. Ullman M.T., et al. A systematic review of language and motor skills in children with developmental coordination disorder and developmental language disorder. *Research in Developmental Disabilities*. 2025.
8. Berdieva X.U., Sadikova G.K. Opredelenie stepeni vyrazhennosti klinicheskikh proyavleniy u detey s zaderzhkoy rechevogo razvitiya pri nevrologicheskikh zabolevaniyakh: metodicheskie rekomendatsii. Toshkent, 2025.
9. Nuritdinova G.T. Erta tug'ilgan bolalarning neyro-ruhiy rivojlanish ko'rsatkichlarini baholash. *Xalqaro ilmiy pediatriya jurnali*. 2023;2(3):97–100.
10. World Health Organization. Nurturing care for children with developmental delays and disabilities: thematic brief. WHO/UNICEF. 2026